

שיחת חולין בבית הכנסת

דין יהודה טיק וצוריאל חי לביא

ראשי פרקים:

- א. מבוא
- ב. מורא בית הכנסת
- ג. דיבור בבית הכנסת בזמן התפילה
- ד. שיחת חולין בבית הכנסת שלא בזמן התפילה

א. פתיחה

בבואנו לעסוק בסוגיא הלכתית עמדה לנגד עינינו סוגיית דיבור שיחת חולין בבתי כנסיות. סוגיא זו העסיקה אותנו רבות, שכן יוצא לא פעם לראות אפילו יהודים בני תורה שמדברים בבית הכנסת, האם זו טעות חמורה אשר רבים הנכשלים בה או שמא יש למקילים על מי לסמוך במצבים מסויימים. ננסה ליישב הסוגיה על בוריה, ובסייעתא דשמיא לכוון לאמיתתה של תורה.

ב. מורא בית הכנסת

במגילה (כח.) מובא:

"מתני'. ועוד אמר רבי יהודה: בית הכנסת שחרב אין מספידין בתוכו, ואין מפשילין בתוכו חבלים, ואין פורשין לתוכו מצודות, ואין שוטחין על גגו פירות, ואין עושים אותו קפנדריא, שנאמר "והשמותי את מקדשיכם" - קדושתן אף כשהן שוממין. עלו בו עשבים- לא יתלוש, מפני עגמת נפש.

גמ'. תנו רבנן: בתי כנסיות אין נוהגין בהן קלות ראש - אין אוכלין בהן, ואין שותין בהן..."

רש"י פירש:

"גמ'. אין אוכלין בהן וכו': לא גרסינן ואין אוכלין בהן דכולהו פירושא דקלות ראש הן," לשון קלות שמקילין אותה.

יוצא שעפ"י הברייתא ישנו איסור לנהוג בקלות ראש בתוך בית הכנסת.

נחלקו הראשונים האם מורא וקדושת בית הכנסת חיובו מדינא דאורייתא או מדינא דרבנן, וקרא אסמכתא בעלמא.

עפ"י ספר היראים החיוב מדאורייתא, וכן משמע מדברי הרמב"ן. נביא כאן את דברי היראים (סימן שפו):

"וכשם שאסור להנות מן ההקדש כן אסור ליהנות מבתי כנסיות ובתי מדרשות שנתייחדו לתפלה לדרשה שגם זה הקדש... כללא דמילתא. אין נהנין בהן אלא לדבר מצוה..."

וכן כותב היראים (סימן שכד):

"ויראת מאלה-יך, צוה בהיכנס אדם למקדש או לבית הכנסת או לבית מדרש שינהוג בהם מורא וכבוד".

מבין הראשונים הסוברים שחיובו מדרבנן הם הפני יהושע שהבין כך מדברי הר"ן.

ומצינו כמו כן מחלוקת בעניין זה בין גדולי הפוסקים:

בין הסוברים שחיובו מדאורייתא הם: החיי אדם (כלל יז, ו), המב"ט (קרית ספר פ"א הל' בית הבחירה ה"ד), שו"ת רב פעלים (ב, כ) ושו"ת מהר"ץ דושינסקי (א, טז).

אולם לדעת שו"ת מהר"י בי רב (סי' ה') חיובו מדרבנן והנה תמצית דבריו:

"מאחר שלדעת כ"ע אין איסור קדושת בית הכנסת אלא מדרבנן, כל ספק שיסתפק בזה הענין ראוי להקל בו..."

וכן הסכימו רוב הפוסקים שחיובו מדרבנן בלבד, וביניהם: הפמ"ג (מז, א דס"ל כן), שו"ת דברי חיים (א, ג), שו"ת מהרש"ם (א, י), שבה"ל (ג, יג; ה, כה) וכן בשו"ת יבי"א (ז, כד).

יש לציין שכל המחלוקת הנ"ל הינה על מורא וכבוד בית הכנסת, ולא באיסור נתיצה שאיסורו מדאורייתא (שו"ת יבי"א סי' קנב' אות א').

ג. דיבור בבית הכנסת בזמן התפילה

הרבינו יונה כתב באגרתו (אגרת התשובה סי' ה'):

"ובשעה ששליח ציבור חוזר ומתפלל, חייב לענות אמן על כל ברכה וברכה, ויכון לבו על כל ברכה וברכה, כדי שידע על איזו ברכה הוא עונה אמן... וכל המספר בעסקיו בבית הכנסת בזמן ששליח צבור מתפלל, הרי זה חוטא, ותחת בו גערת הברורים, וגם כל הקהל חייבים להוכיחו ולחשך אותו מחטא לשם יתעלה עדי עד... אף כי המספר בעת ההיא שיחת חולין, גדול עונו מנשוא".

יש לציין שגם האורחות חיים (פב) הביא את לשונו של הרבנו יונה: "וגדול עונו מנשוא".

וכן פסק המחבר בשו"ע (קכד, ז):

"לא ישיח שיחת חולין בשעה ששליח ציבור חוזר התפילה, ואם שח, הוא חוטא וגדול עונו מנשוא, וגוערים בו".

המ"ב (ס"ק כו) כתב אודות דברי המחבר: **"רצונו לומר, אפילו אם ירצה ליזהר בסוף כל ברכה לכוין ולענות אמן".**

המ"ב סוגר את הפתח למתחכמים אשר סוברים לתרץ שסיבת האיסור הינה שלא יוכל לכוין ולענות על הברכות של הש"צ. לכן אומר המ"ב שאפילו אם אדם יודע בעצמו שידבר ויצליח לכוין באמן של סוף כל ברכה, אף על פי כן - אסור לו לדבר. מה גם שנקרא חוטא וגם עונו גדול מנשוא, ולכן כל אשר יראת ה' בלבבו יתרחק מדיבור בזמן תפילה כבורח מן האש.

וכן פסק הרב גאנצפריד בספרו קיצור שולחן ערוך (כ, א):

"וכל אחד יזהר לשתוק אז ולשמוע היטב ולכון למה שהוא אומר ולומר ברוך הוא וברוך שמו ואמן על כל ברכה כראוי. ואפילו ללמוד אסור בשעה ששליח הציבור חוזר התפילה, ואין צריך לומר, שצריכין לזהר משיחה בטלה."

ביטוי חריף של הרב גאנצפריד, פשיטא שאסור בתכלית האיסור לדבר בזמן תפילה.

אך בכל זאת נראה שעדיין יהיו כאלו אשר ירצו להתפלפל בפשט הדברים ולהדגיש שנאמרו לגבי חזרת הש"צ ולא לגבי שאר חלקי התפילה. לכן, אביא את דברי הגר"ז בשו"ע הרב (קכד, י):

"כל המשיח בביהכ"נ בשעה שהציבור עסוקין בשבחו של מקום מראה בעצמו שאין לו חלק באלהי ישראל" (ומקורו בזהר הקדוש פ' תרומה קלא). משמע שאין איסור רק בחזרת הש"צ אלא בכל חלק מחלקי התפילה.

ודברים מעין אלו ביאר הפס"ת (קכד, ו):

"וכל הדברים האמורים אינם רק לעניין חזרת הש"ץ, אלא גם המדבר בשעת קריאת התורה וכן בשאר חלקי התפילה כשהציבור מתאספין יחד לתפילה שהיא עת רצון לפניו יתברך... ונעשה מרכבה טמאה ומכניס התפילות אל החיצונים ר"ל..."

ד. דיבור בבית הכנסת שלא בזמן התפילה

עכשיו אנו ניגשים אל לב הסוגייה: דיבור בבית הכנסת ללא כל קשר לתפילה עצמה, קרי - האם מותר לדבר שיחת חולין בתוך מבנה בית הכנסת או שמא הדבר אסור בתכלית האיסור ורבים חללים הפילה.

בברייתא שהבאנו בתחילת המאמר, במגילה (כח). מובא:

"גמ. תנו רבנן: בתי כנסיות אין נוהגין בהן קלות ראש - אין אוכלין בהן ואין שותין בהן, ואין ניאותין בהן..."

ורש"י ביאר: אין אוכלין בהן כו': "לא גרסינן ואין אוכלין בהן דכולהו פירושא קלות ראש..."

הרמב"ם (תפילה יא, ו) מחזק דברים אלו ומוסיף פרט נוסף ששופך אור על סוגייתנו:

"בתי כנסיות ובתי מדרשות אין נוהגין בהן קלות ראש, כגון שחוק והיתול ושיחה בטלה... ותלמידי חכמים מותרין לאכול ולשתות בהן מדוחק..."

נשים לב ללשונו של הרמב"ם בסיפא שמתיר לתלמידי חכמים לאכול ולשתות בהם מדוחק אך אינו מתיר לדבר בהם שיחה בטלה, גם לא מדוחק.

הטור (קנא) לעומתו מתיר לת"ח לכתחילה, ללא כל דוחק:

"בתי כנסיות ובתי מדרשות אין נוהגין בהן קלות ראש, כגון שחוק והיתול ושיחה בטלה... ותלמידי חכמים מותרין לאכול ולשתות בהן"

נשים לב שוב, הטור מתיר יותר בשופי לתלמידי חכמים לאכול ולשתות בהן אך לא מתיר בשום אופן דיבור שיחה בטלה. כעת נתבונן בפסק המחבר בשו"ע (קנא, א):

"בתי כנסיות ובתי מדרשות, אין נוהגין בהן קלות ראש כגון: שחוק והיתול ושיחה בטילה... ותלמידי חכמים ותלמידיהם מותרים לאכול ולשתות בהם מדוחק..."

ושוב נדגיש שיש היתר רק לרבנן ולתלמידיהון אך ורק לאכול ולשתות ולא להשיח בהן שיחה בטילה.

יסוד ההיתר לציבור לאכול ולשתות בבתי כנסיות מובא בגמרא שהבאנו לעיל (מגילה כח):

"אמר רב אסי בתי כנסיות שבבל על תנאי הן עשוין ואעפ"כ אין נוהגין בהן קלות ראש..."

ישנה מחלוקת גדולה בין הראשונים כיצד להבין את דין ההתניה:

לדעת התוס' והרא"ש התנאי מועיל רק בחורבנו של בית הכנסת ולא ביישובו.

לעומתם, לדעת רש"י והאור זרוע התנאי מועיל אף בזמן יישובו של בית הכנסת.

ואילו לדעת הרמב"ן, הר"ן והרשב"א ההתניה מועילה בכל מצב בתנאי שיש שעת דחק.

וכן פסק בשו"ע (קנא, יא) אך לדעתו תנאי מועיל רק בעת חורבנו ולא בעת יישובו של בתי כנסיות:

"אם בשעת בנין בית הכנסת התנו עליו להשתמש בו, מותר להשתמש בו בחורבנו, אבל בישובו לא מהני תנאי..."

במ"ב (ס"ק לד) מובא עפ"י המגן אברהם (ס"ק יד):

"בישובו לא מהני. ודוקא לאכילה ושתיה...דיש בזה משום קלות ראש, אבל לשאר תשמישים מהני תנאי."

וכן פסק בביאור הלכה.

בנוסף נזכיר שהמ"ב (ס"ק לב) מביא את דעת המשאת בנימין שגם במצב שלא התנו בפירוש בעת בנין בית הכנסת אפשר לסמוך להקל. וכן פסק האליה רבה כדעת המשאת בנימין.

כעת ננסה לעמוד על השאלה העיקרית, האם גם שיחת חולין עם תועלת, כגון לצורך פרנסה, נחשבת שיחה בטלה?

המ"ב (ס"ק ב) פסק עפ"י דברי השו"ע שהבאנו לעיל:

ושיחה בטלה. "היינו אפילו שיחת חולין שהיא לצורך פרנסה, בדחוץ שרי, בבית הכנסת אסור.

וכן פסק הפמ"ג (אשל אברהם, קנא, א'): "... לצורך פרנסה דבחוץ שרי בבית הכנסת אסור..."

לעומתם, כתב ערוה"ש (סעי' ה):

"ומה שעכשיו מקילים שלא בשעת תפילה וקריה"ת לדבר בביהכ"נ וביהמדר דיבורים של חול ונעשה כהיתר, משום שסומכים על שיטת הרמב"ן ודעימיה דבתי כנסיות שבחו"ל על תנאי הן עשויות אפילו בישובן לדברים שמוכרחים בכך, ואנו חושבים זה להכרח כל אחד לפי ענינו..."

ערוה"ש בהחלט פוסק קולא עצומה, מוכרחים לומר שהיא גם נשמעת כמעין לימוד זכות על הציבור.

ישנה עדיין קושיה אחת: ב"ה זכינו עתה לשוב לארצנו הקדושה וההיתר נאמר במפורש לבתי כנסיות שבחו"ל ולא לבתי כנסיות שבא"י. אך אם נתבונן בדברי הביאור הלכה (קנא, יא, ד"ה

אבל בתי כנסיות שבארץ ישראל), נראה שהתיר גם לסמוך על ההיתר גם בבתי כנסיות שבארץ ישראל: "... ולפי דברינו אף בארץ ישראל אפשר דיש להקל בכל זה..."

גם אם נרצה לפסוק עפ"י ערוה"ש יש לשים לב לדברי הפס"ת (קנא, ג):

"...ואף אם נתיר שיחת חולין לצורך דבר המועיל לפרנסה וכדו', דיבורים בטלים וכ"ש

שחוק וליצנות ודאי יש בו משום זלזול בקדושת המקום ובקדושת ספרי תורה..."

חרף לזאת, עדיין היתר ערוה"ש נראה בעייתי לסמוך עליו להלכה ולמעשה, ודאי לבני תורה שיראת ה' בלבבם, וזאת עקב כמה קושיות שיש על היתר זה:

- א. המ"ב פסק שאסור, ומנהג ישראל לפסוק לכתחילה כמ"ב ולא כערוה"ש.
- ב. אם נתיר דברי חולין לצורך פרנסה ותועלת, בקלות רבה הדיבור יגלוש לדברים בטלים, ליצנות, לשון הרע ועוד רעות רבות.
- ג. לשון ערוה"ש נשמעת לשון של לימוד זכות ולא כפסק שניתן לסמוך עליו לכתחילה.

נראה שלהלכה ולמעשה, בני תורה ינהגו עפ"י המ"ב שלא לדבר כלל דברי חולין בתוך בית הכנסת.

לציבור צריך שאחד מגדולי הדור יתיר זאת במפורש, אך אולי ניתן לסמוך בשעת צורך על פסק ערוה"ש.

לכל הפחות נראה שלא נכון להוכיח את הציבור על דיבור שלא בזמן התפילה וקריאת התורה, גם בהסתמך על דברי ערוה"ש, וגם עפ"י הכלל הנקוט בידינו - הנח להם לישראל, שמוטב יהיו שוגגין ואל יהיו מזידין.